

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

(повне найменування вищого навчального закладу)

Факультет історії та філософії

(повне найменування факультету)

Кафедра культурології

(повна назва кафедри)

Д и п л о м н а   р о б о т а

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

на тему: **«Образи фольклору в українській народній іконі як прояв традиціоналізму»**

«Images of folklore in the Ukrainian folk icon as a manifestation of traditionalism»

Виконала: студентка денної форми навчання
спеціальності 034 Культурологія

Годованич Христина Андріївна

Керівник к.філос.н., доц. Сумченко І. В. _____

Рецензент к.філос.н., доц. Ушакова К. В.

Рекомендовано до захисту:
Протокол засідання кафедри
№ __ від _____ 2020 р.
Завідувач кафедри

_____

(підпис)

_____

(прізвище, ініціали)

Захищено на засіданні ЕК № __
протокол № __ від _____ 2020 р.

Оцінка _____ / _____ / _____

(за національною шкалою, шкалою ECTS, бали)

Голова ЕК

_____

(підпис)

_____

(прізвище, ініціали)

Одеса – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. УКРАЇНСЬКА НАРОДНА (ХАТНЯ) ІКОНА ЯК ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН (ІСТОРІЯ, ТИПОЛОГІЯ, ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ).....	5
1.1. Огляд літературних джерел за темою дослідження.....	5
1.2. Походження української хатньої ікони.....	12
1.3. Історична генеза феномену.....	21
РОЗДІЛ 2. УКРАЇНСЬКА НАРОДНА ІКОНА ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ФОЛЬКЛОРНИХ ОБРАЗІВ	27
2.1. Світоглядний феномен народної (хатньої) ікони кінця XVIII - XX століть як умова формування української свідомості.....	27
2.2. Стилiстичні та композиційні особливості народних (хатніх) ікон.....	30
2.3. Семантика орнаментальних мотивів у декоруванні українських народних (хатніх) ікон	33
2.4. Іконографічні та технологічні особливості українських народних (хатніх) ікон.....	38
РОЗДІЛ 3. ІКОНОПИСНІ ФОЛЬКЛОРНІ ОСОБЛИВОСТІ ХАТНІХ ІКОН ОКРЕМИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ.....	44
3.1. Іконографічні образи східних і центральних регіонів України.....	44
3.2. Іконографічні образи західних регіонів, зокрема Волині та Галичини.....	47
3.3. Іконографічні образи Поділля, Подніпров'я і Слобожанщини.....	50
3.4. Колорит народних (хатніх) ікон залежно від регіонів України.....	55
ВИСНОВКИ.....	61
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	65
ДОДАТКИ.....	74

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У сучасному зверхньому ставленні до сакрального, у домінуванні техносферних ідей необхідно глибоко замислитися над втратою національних цінностей. Адже сакральне, що передається за допомогою священного слова і священних образів, було виміром існування стародавньої людини, лежало в основі всієї традиційної культури. Процес десакралізації, мислення матеріальними категоріями нівелює стремління до духовності. Як слушно зауважував ще на початку 1990-х років протоієрей І. Галич, «якщо раніше зі смертю людини помирав цілий світ, то нині людина – це гвинтик і коліщатко у сучасній інформаційній глобалізації» [10, с. 103].

З-поміж священних образів, що формували світогляд українців, особливе місце посідає народна ікона взагалі й хатня зокрема, яка водночас пов'язана з давньоруською (візантійською) і з фольклорною культурою. Остання сприяла виникненню культури українського народу зі специфічним духом, колоритом, мовою, що відрізняє її від багатьох інших світових культур.

Досліджуючи історіографію вивчення української хатньої ікони, О. Тріска справедливо зазначає, що народна (хатня) ікона привертає увагу дедалі ширшого кола науковців, які аналізують цей феномен у рамках як народного, так і модерного мистецтва. До різних аспектів хатнього іконопису звертаються не тільки мистецтвознавці, культурологи, художники, колекціонери, а також етнологи, історики, соціологи, психологи, навіть журналісти, які висвітлюють у засобах масової інформації переважно виставковий рух іконічного мистецтва [80, с. 1062].

Досліджували народні ікони багато науковців, праці яких ми проаналізуємо у першому розділі нашої роботи. Проте питанням фольклору в українській народній іконі вченими приділена недостатня, на наш погляд, увага. Саме це зумовлює **актуальність** теми дослідження, мета якого полягає у висвітленні образів фольклору в українській народній (хатній) іконі.

Реалізація зазначеної мети передбачає виконання таких **завдань**:

- проаналізувати історію української народної ікони як етнокультурного феномена;
- розглянути типологію української народної ікони;
- визначити художні особливості української хатньої ікони;
- охарактеризувати образи фольклору в українській народній іконі в іконографічному, семантичному, стилістичному, композиційному та світоглядному зрізах;
- дослідити іконописні фольклорні особливості хатніх ікон окремих регіонів України.

Об'єкт дослідження – народна (хатня) ікона як етнокультурний феномен.

Предметом дослідження є місце і значення фольклорних образів у народній (хатній) іконі різних регіонів України.

Методами дослідження, які використані в даній роботі є комплекс загальнонаукових методів: 1) порівняльний аналіз – використовується для зіставлення окремих явищ, з метою виявлення їх схожості та відмінностей; 2) аналіз та синтез – дають змогу виділити ознаки предмету для його окремого вивчення, а також з'єднати отримані при аналізі висновки у єдине ціле; 3) історичний – використовується для дослідження історії об'єкту, що дало змогу інвентаризувати попередні наукові здобутки та виділити коло проблемних питань.

Структурно бакалаврська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури.

ВИСНОВКИ

Висвітливши образи фольклору в українській народній (хатній) іконі, ми дійшли таких висновків.

1. Великий обсяг наукової літератури дає можливість широкого огляду й осмислення теми. Проведений її аналіз засвідчує відсутність спільного для всієї України бачення і розуміння хатнього іконопису, що зумовлено дією різних чинників – поділ частини території України між країнами-сусідами (Польщею, Австро-Угорщиною, Чехословаччиною) та довготривалий період радянської окупації, під час якого релігійне мистецтво не тільки не вивчалось, а активно впроваджувався атеїзм у його найбільш войовничих формах.

2. Існує три основні гіпотези, які обумовлюють виникнення народної ікони. Їх можна звести до того, що формуванню і розвитку народної (хатньої) ікони сприяли демократизація релігійного життя України у другій половині XVII – першій половині XVIII століття та відсутність адміністративного контролю з боку православної церкви. Формування хатньої ікони відбувалося поступово, перетворившись у загальноукраїнський феномен. Поряд із християнством у світогляді селян, які продовжували жити за циклічним природним календарем, тривалий час залишалися язичницькі вірування, які згодом потрапили у християнство.

3. Український народний іконопис характеризується симбіозом церковних канонічних і фольклорних традицій, причому канон у народних творах трактується довільно, що виявляється у вільному поєднанні в одній іконі різних агіографічних образів і сюжетів, наданні обличчям святих покровителів етнічних рис, обличчя, спрощеності зображуваного тощо. Певні деталі в іконографії народних ікон мали подвійну семантичну особливість, наближаючи іконний образ до пересічного українця і водночас зберігаючи фольклорної традиції.

4. Отримані результати свідчать про те, що під традиціоналізмом в даному випадку розуміється феномен української народної ікони, а протиставленням традиціоналізму виступає криза народної ікони і заміна її на початку ХХ століття зарубіжними друкованими олеографічними іконами, які не відповідали менталітету і світогляду українців. Крім того, завезені ікони, виконані на високому поліграфічному рівні, вносили безліч стилістичних трактувань у написанні народної ікони.

5. До особливостей декорування української народної ікони можна віднести: використання рослинних мотивів; спрощеність трактування елементів орнаменту; розташування елементів декору переважно у горішній частині ікони; поширеність стилізованих симетричних квітів, суцвіть, «яблучок»; певну спорідненість орнаментики тла хатніх ікон з іншими видами декоративно-прикладного мистецтва, позначену регіональними відмінностями. Проаналізовано стилістичні та композиційні особливості народних (хатніх) ікон різних регіонів Поділля, Покуття, Прикарпаття, Сіверщини, Черкащини, Полтавщини, Кіровоградщини, Слобожанщини.

6. Світоглядний феномен народної (хатньої) ікони кінця XVIII – ХХ ст. як чинник формування української свідомості нами був проаналізований у трьох вимірах: метафізичному (релігійно-богословському, філософському, етнокультурному), художньому (етнографічному, генетично-суб'єктивному, художньо-технологічному) та фізичному (функціонально-типологічному). Цінність народної ікони полягає в тому, що вона через архетипи, втілені в персонажах цих творів, відображає дух народу в різні періоди його розвитку.

7. Виявлено, що малярі східних і центральних регіонів України створювали свої ікони, дотримуючись православних іконографічних канонів. Дотримання цих канонів в аналізованих регіонах ми розглянули на прикладі зображень Ісуса Христа на хатніх іконах «Христос Вседержитель»,

«Хрещення», «Моління про чашу», «Таємна Вечеря», «Розп'яття», «Воскресіння», «Різдво Ісуса Христа».

8. Аналіз іконографічних образів західних регіонів, зокрема Галичини та Волині, на які впливала католицька традиція, дозволяє сказати, що іконопису цього регіону були притаманні такі риси: на Галичині з'являється новий вид сакрального мистецтва іконо-картина; зростає роль доквілля та інтер'єру; лики святих на іконах нагадують типаж українців; ікона із християнської святині перетворилася на декор і втратила свою функцію сакралізації; на Волині народні малярі дещо відійшли від традиційної канонічної системи у формуванні композиції; майстри віртуозно володіють лінійною пластикою, створюють виразні лінійно-колірні ритми.

9. Зробивши аналіз народних ікон Поділля, Подніпров'я і Слобожанщини, на прикладі таких творів, як «Христос – виноградна лоза», «Христос у точилі», «Христос у чаші» або «Христос у потирі», «Спас – виноградна лоза», «Пелікан, що годує пташенят», ми дійшли висновків, що алегоричність і символізм ікон цих регіонів пояснюється впливом культури бароко. Такий вплив породив поєднання канонів давнього ортодоксального образу, сюжетів та деяких прийомів західноєвропейського мистецтва, українського козацького бароко, а також естетики народної творчості.

10. Порівняльний аналіз хатніх ікон різних регіонів України дав нам змогу узагальнити особливості їх колористичного вирішення, а саме: обмежена палітра, в якій поєднуються яскраві насичені кольори; контрастні співвідношення; світле і темне облямування постатей і декору. Для Слобожанщини (Сумщини, Полтавщини), Подніпров'я (Кіровоградщини) та Поділля характерними були холодні стримані кольори, для Київського і Чернігівського Полісся, Черкащини – теплі кольори, переважно відтінки червоного.

11. Народна (хатня) ікона підкреслює особливий характер народної віри, в якій важлива роль належить фольклорно-язичницьким залишкам світогляду українців. Таким чином, фольклор становить основний образний потенціал хатньої ікони.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Александрович В. С. Ікони, українські ікони // Енциклопедія історії України: Т. 3: Е-Й. Київ: Наук. думка, 2005. 672 с. URL: <http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&=Ikony>.
2. Бабак М., Найден О. Народна ікона Середньої Наддніпрянщини 18-20 ст. у контексті селянського культурного простору: монографія. Київ: ЗАТ «Книга», 2009. 548 с.
3. Богомолець О. В. Візуалізація української ідентичності в домашніх іконах Слобожанщини // Гілея. 2016. Вип. 109. С. 360-365.
4. Богомолець О. В. Домашня ікона як унікальний соціокультурний феномен України // Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Філософія, культурологія, соціологія. 2016. Вип. 11. С. 60-68.
5. Богомолець О. В. Орнамент домашніх народних ікон Наддніпрянщини як вияв безперервності релігійної традиції // Релігія та соціум. 2015. № 4. С. 85-92.
6. Брюховецька Ю. Сакральна символіка в руському православному іконописі. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/intelekt/2010_8/Bryuhov.pdf.
7. Виппер Б. Статті об искусстве. Москва: Искусство, 1970. 176 с.
8. Виставка Галицького примітиву XVII-XIX вв.: каталог виставки / авт. стат. И. Свенціцький, М. Федюк. Львів: Наукова фундація Національного музею у Львові, 1939. 15 с.
9. Відновлення православного вчення про ікони та канонів іконопису URL: <http://hram.in.ua/biblioteka/istoriia/151-book151/2069-title2484>.
10. Галич І. Шанування ікон та його основи (аналіз протиріч сучасних сект). Ужгород: Логос, 1993. 124 с.

11. Дионисий Ареопагит. О небесной иерархии. Санкт-Петербург: Сатисъ, 1995. 63 с.
12. Евдокимов П. Искусство иконы. Богословие красоты. Клин: Христианская жизнь, 2005. 384 с.
13. Єлісеєва Т. Ікона «Христос у потирі». URL: <https://www.pravoslaviavolyni.org.ua/stattia/455-ikona-khrystos-u-potyri/>.
14. Жишкович В. Пластика Русі-України. Львів: Інститут народознавства НАН України, 1999. 239 с.
15. Жолтовський П. М. Український живопис XVII-XVIII ст. Київ: Наук. думка, 1978. 326 с.
16. Жолтовський П. М. Художнє життя на Україні в XVI-XVIII ст. Київ: Наук. думка, 1983. 180 с.
17. Журунова Т. Канон і манера в художній системі народного сакрального малярства Поділля // Родовід. 1997. № 16. С. 48-56.
18. Золотницький Н. Цветы в легендах и преданиях. Київ: Довіра, 1994. 255 с.
19. Історія декоративного мистецтва України: наук. вид.: у 5 т. Т. 3. Київ [б. в.], 2009. 516 с.
20. Історія української культури / за заг. ред. І. Крип'якевича. Київ: Либідь, 2002. 656 с.
21. Кияк С. Другий Ватиканський собор і релігійно-суспільні проблеми сучасності: навч. посібник. Жовква : Місіонер, 2011. 304 с.
22. Клименко О. Український народний примітив: образні витоки, національна своєрідність // Родовід. 1997. № 16. С. 58-64.
23. Ковальчук Є. І. Фонд сакрального мистецтва у Волинському краєзнавчому музеї // Праці Центру пам'яткознавства. 2009. Вип. 16. С. 118-130.

24. Косів Р. Спас – виноградна лоза. URL: https://risu.org.ua/ua/index/spiritual_culture/icon/iconografia/35312/.
25. Кравченко Н. І. Секуляризація релігійного живопису в Україні другої половини XVII – XIX ст.: дис. ... канд. мистецтвознавчих наук. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2007. 181 с.
26. Креховецький Я. Богослов'я та духовність ікони. Львів: Свічадо, 2005. 194 с.
27. Лепакін В. В. Ікона та іконічність. Львів: Свічадо, 2001. 288 с.
28. Литвиненко А. Н. Проблема идентичности в мультикультурном обществе // Наука. Релігія. Суспільство. 2006. № 2. С. 242-247.
29. Лихач Л., Корнієнко М. Ікони Шевченкового краю / ред. Н. Плющ, Р. Забашта. Київ: Родовід, 2000. 232 с.
30. Личковах В., Пономаревська О. «Крин благоуханний»: сигнатура Богородиці у декоративних елементах української народної ікони // Образотворче мистецтво. 2009. № 9. С. 16-19.
31. Мартиненко Л. Б. Ікона як першообраз та образ // Гуманітарні науки: проблеми, пошуки, перспективи: зб. наук. праць. 2000. Вип. 6. С. 113-116.
32. Мойсеїв І. Рідна хата – категорія української духовності // Сучасність. 1993. № 7. С. 151-155.
33. Мокрий В. Ікона як місце благодаті // Церква в житті українців. Львів, Краків, Париж, 1993. С. 23-34.
34. Музичка І. Ікона в родинному житті українського народу // Українське сакральне мистецтво: традиції, сучасність, перспективи: матеріали другої міжнародної наукової конференції (Львів, 21-22 квітня 1994 року). Львів, 1995. С. 8-19.

35. Найден О. Народна ікона Середньої Наддніпрянщини в контексті селянського культурного простору. Київ: Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАНУ, 2009. 549 с.
36. Найден О. Образ воїна в українському фольклорі. Семантичні та образні аспекти. Київ: Стилос, 2005. 260 с.
37. Найден О. Українська народна картина. Фольклорні та історичні аспекти походження і функцій образів: автореф. дис. ... д-ра мистецтвознавчих наук. К.: КНУ, 1997. 58 с.
38. Народна ікона на склі: альбом / наук. ред. М. Станкевич; упоряд. О. Романів-Тріска. К.: Ін-т колекціонерства українських мистецьких пам'яток при НТШ, 2008. 372 с.
39. Народна ікона Поділля. URL: <https://vinnytsia-museum.in.ua/exhibitions/2015/podillya-folk-icon>.
40. Народна ікона Чернігівщини: альбом / упоряд. О. Романів-Тріска, О. Молодий, А. Кісь. Львів, 2015. 424 с.
41. Новицька О. Р. Українське народне мистецтво 1920-1980-х рр.: інтерпретація, оцінка, спростування: дис. ... канд. мистецтвознавчих наук. Івано-Франківськ, 2003. 178 с.
42. Овсійчук В., Кржавич Д. Оповідь про ікону. Львів: Ін-т народознавства НАН України, 2000. 396 с.
43. Орел Л. Мальоване дерево. Наївний живопис українського села. Київ: Родовід, 2003. 231 с.
44. Осадча О. Образ-ікона української хати // Мистецтвознавство: зб. наук. пр. Львів, 2007. Ч. 2. С. 101-108.
45. Осадча О. Походження української хатньої ікони. URL: <http://artisthelen.com/publications/pohodzhennja-ukrajinskoji-hatnoji-ikony>.
46. Осадча О. Українська народна (хатня) ікона кінця XVIII-XX століть як етнокультурний феномен (історія, типологія, художні особливості). URL:

<http://artisthelen.com/rozrobky/ukrayinska-narodna-hatnya-ikona-kintsya-xviii-xx-stolit-yak-etnokulturnyj-fenomen-istoriya-typologiya-hudozhni-osoblyvosti>.

47. Откович В. П. Ікона на склі // Енциклопедія історії України: Т. 3: Е-Й. Київ: Наук. думка, 2005. 672 с. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=13027.

48. Откович В. П. Народна течія в українському живописі XVII- XVIII ст. Київ: Наук. думка, 1990. 96 с.

49. Откович В. П. Народний живопис Гуцульщини // Гуцульщина: історико-етнографічне дослідження. К.: Наук. думка, 1987. С. 431-436.

50. Паньок Т. Слобожанська ікона XVII – початку XIX століття. Харків: Іванова, 2008. 278 с.

51. Патріарх Димитрій (Ярема). Іконопис Західної України XII-XV ст. Львів: Друкарські куншти, 2005. 507 с.

52. Поварьонкіна К. Іконографічні модифікації в українському релігійному малярстві під впливом греко-католицизму // Михайло Фіголь: життя і творчість (на пошанування 80-ї річниці від дня народження): матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 18-19 жовтня 2007 р. Кн. 1. Івано-Франківськ: Галич, 2007. С. 225-234.

53. Поліщук Н. Західноукраїнська ікона на склі: «фантастична ірреальна краса». URL: https://risu.org.ua/ua/index/spiritual_culture/icon/icons_articles/66227/.

54. Пономаревська О. І. Народний іконопис Київського та Чернігово-Сіверського Полісся кінця XVIII-XIX століть: релігійно-історичний, соціокультурний і фольклорний аспекти: автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства. Київ: КНУ, 2015. 24 с.

55. Попова Л. М. Народная иконопись Украины XIX века: дис. ... канд. искусствоведческих наук. Ленинград: Наука, 1985. 194 с.

56. Припачкин И. А. Иконография Господа Иисуса Христа. Москва: Паломник, 2001. 151 с.
57. Приходы и церкви Подольской епархии / под ред. свящ. Евфимия Сецинского. Біла Церква: Вид. О. Пшонківський, 2008. XII + 996 с.
58. Пуцко В. Фольклоризація давнього волинського іконопису // Волинська ікона: дослідження та реставрація: матеріали XIII міжнар. наук. конф., м. Луцьк, 2-3 листоп. 2006 р. Луцьк, 2006. С. 5-7.
59. Регрес і регенерація в народному мистецтві: Колективне дослідження за матеріалами Третіх Гончарівських читань / редкол.: М. Селівачов, О. Бріцина, П. Гончар, Л. Лихач. Київ: Родовід, 1998. 328 с.
60. Релігієзнавчий словник / за ред. проф. А. Колодного і Б. Лобовика. Київ: Четверта хвиля, 1996. 392 с.
61. Романів-Тріска О. Народна ікона на склі Гуцульщини та Покуття. URL: <https://zbruc.eu/node/64792>.
62. Руско Н. М. Галицькі ікони кінця XIX – початку XX століття як мистецька, духовна та культурна спадщина українського народу // Карпати: людина, етнос, цивілізація. 2014. Вип. 5. С. 318-322.
63. Свенціцька В. Осяйні барви «червоних образів» Гуцульщини // Дзвін. 1990. № 12. С. 140-146.
64. Світ очима народних митців: Українське народне малярство XIII-XX століть: альбом / автори-упорядники В. Свенціцька, В. Откович. Київ: Мистецтво, 1991. 303 с.
65. Селівачов М. Р. Лексикон української орнаментики (іконографія, номінація, стилістика, типологія). Київ: Ред. вісника Ант, 2009. 408 с.
66. Символіка кольору в українській іконі. URL: <http://dyvensvit.org/cerkva/175-cerkva-statti/2290-symvolika-koloru-v-ukrajinskomu-ikonopysi>.

67. Скалацький К. Народна картина та ікона Полтавщини // Родовід. 1997. № 16. С. 43-56.
68. Скалацький К. Пошуки. Знахідки. Відкриття. Київ.: Родовід, 2004. 178 с.
69. Словник українського сакрального мистецтва / редкол.: М. Станкевич, С. Боньковська, Р. Василик та ін. Львів: Друк. ПТВФ «Афіша», 2006. 288 с.
70. Станкевич М. Є. Автентичність мистецтва. Питання теорії пластичних мистецтв. Вибрані праці. Львів: Спілка критиків та істориків мистецтва, ПТВФ Афіша, 2004. 192 с.
71. Станкевич М. Є. Естетична концепція народного мистецтва // Мистецтво. 2006. Вип. 1. С. 9-23.
72. Станкевич М. Є. Народна ікона на склі: соціологічний аспект // Михайло Фіголь: життя і творчість (на пошанування 80-ї річниці від дня народження): матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 18-19 жовтня 2007 р.: Кн. 1. Галич, 2007. С. 18-25.
73. Станкевич М. Є. Українське художнє дерево. Львів: Інститут народознавства, 2002. 480 с.
74. Стародубцев О. В. Печатные иконы: история и современность. URL: <http://nesusvet.narod.ru/ico/books/strdbtsv.htm>.
75. Степовик Д. Іконологія й іконографія. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2004. 320 с.
76. Степовик Д. Історія української ікони Х-XX століть. Київ: Либідь, 2008. 436 с.
77. Танадайчук С. Рослини-символи в українському фольклорі // Українська культура. 2002. № 11-12. С. 36-37.

78. Тимошенко Н. Іконографія Ісуса Христа і Богородиці в народному іконопису Східного Поділля XIX – початку XX ст. URL: [file:///C:/Users/User/Downloads/Uam_2015_24_23%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/Uam_2015_24_23%20(1).pdf).

79. Титов М. Ф. Техніка і технологія темперного жовткового іконопису: навч. посіб. Київ: BONA MENTE, 2005. 96 с.

80. Тріска О. Історіографія вивчення української хатньої ікони // Народознавчі зошити. 2016. № 5. С. 1062-1072.

81. Тріска О. Народна ікона на склі другої половини XVIII-XIX століття: європейський контекст: дис. ... канд. мистецтвознавчих наук. Львів: ЛНУ, 2009. 178 с.

82. Уманцев В. Декоративно-ужиткове мистецтво: Історія українського мистецтва: в 6 т. Київ: Академія Наук УРСР, 1966. Т. 4. Кн. 1. С. 242-256.

83. Федь І. А. Трансцендентальні та культурологічні виміри феномену української ікони: автореф. дис... д-ра філософ. наук. Київ: Держ. акад. керів. кадрів культури і мистецтва, 2006. 32 с.

84. Флоренский П. Иконостас. Москва: Искусство, 2005. 208 с.

85. Чуйко О. Ікони монастирського кола Прикарпаття // Мистецтвознавство. 2011. № 1. С. 151-161.

86. Шедеври українського іконопису XII-XIX ст. : альбом. Київ: Мистецтво, 1999. 255 с.

87. Шпак О. Народна гравюра та ікона на склі // Мистецтвознавство. 2004. № 3. С. 63-76.

88. Шпак О. Українська народна гравюра XVII-XIX століть. Львів: ВФ «Афіша», 2006. 224 с.

89. Шулика В. В. Церковная живопись Слобожанщины середины XIX – начала XX века: иконография, стилистика, технико-технологические особенности: дис. ... канд. искусствоведческих наук. Харьков: ХГУ, 2009. 193 с.

90. Юр М. В. До проблеми колориту в українському народному розписі побутових виробів з дерева XIX – початок XX століття // Регрес і регенерація в народному мистецтві: колективне дослідження за матеріалами Третіх Гончарських читань. К.: Родовід, 1998. С. 222- 229.

91. Юр М. В. Розписи українських весільних скринь середини XIX – початку XX століття (типологія, іконографія, художні особливості): дис. ... канд. мистецтвознавчих наук. Київ: КНУ, 1998. 267 с.

92. Язикова І. Таємниця християнських символів // Твій Благовісник. 2001. № 1. – С. 12-14.

93. Янковська Д. Еволюція рослинних форм в орнаментиці творів українського іконопису XVII ст. // Народознавчі зошити. 2003. № 5-6. С. 835-841.

94. Яценко Л. І. Українська ікона кінця XVII – початку XX століття у зібранні Дніпропетровського художнього музею: каталог. Дніпропетровськ: Дана, 1997. 48 с.